

نقش الگوی محبت در تربیت دینی

فاطمه برخوردار^۱

چکیده

غریزه تقلید یکی از غرایز نیرومند و ریشه دار انسان است. به برکت وجود همین غریزه است که انسان ها بسیاری از رسوم زندگی، آداب معاشرت، غذا خوردن و طرز لباس پوشیدن را از دیگران یاد می گیرند و به کار می بندند. تقلید خود به خود انجام می گیرد و احتیاجی به تذکر ندارد. گرایش انسان به الگو گرفتن از دیگران و تشبه به آنها یکی از عوامل اساسی انجام اعمال نیک می باشد. قرآن کریم که کتاب هدایت و پاسخ گو به نیازها و خواسته های فطری انسان هاست به نیاز مهم بشر، نیاز به الگو پاسخ گفته است و پیامبران، پیشوایان معصوم (علیهم السلام) و اولیاء الهی را الگوی خوبی معرفی کرده و تاکید دارد در تمام امور فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جهت رسیدن به هدایت و پاکی و آرامش، عزت و کرامت و تربیت کمالی از آنها تاثیر و سرمشق بگیرند.

کلید واژه ها: الگو، محبت، تربیت، تربیت دینی.

مقدمه

واژه الگو معادل و مترادف واژه «اسوه» در زبان عربی است. هر دو واژه «الگو و اسوه» را می توان هم به نمونه های انسانی وهم غیر انسانی اطلاق نمود. خداوند امکانات لازم را در دنیا به گونه ای در اختیار بشر قرار داده که انسان قادر است جهان درون و بیرون خویش را بشناسد و شرایط مساعد و مناسب برای زندگی خود را شناسایی و فراهم کند. چنانچه در این کار تعلل ورزد مسلماً زندگی پر مشقت و رنج آوری خواهد داشت. مهم ترین و کاربردی ترین نوع شناخت و یادگیری در همه دوران زندگی، سرمشق گیری و الگوپذیری است. انسان با الگو و سرمشق، به تقلید رفتار او می پردازد. الگوگیری، روش بسیار سریع و موثر در تربیت است، هرچند نمونه ارائه شده از کمال بیشتر و جاذبه فراگیر تری بهره مند باشد، این روش از کارایی

^۱ - طلبه سطح ۲ (کارشناسی)، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها) زابل.

بیشتری برخوردار خواهد بود. پس بهترین الگو، نمونه‌ی تام و انسانی کامل است. براین اساس درصدد هستیم نقش محبت در تربیت دینی را با توجه به آیات و روایات بیان کنیم. زمینه الگو پذیری انسان هم در محیط خانواده و هم در اجتماع فراهم می‌شود. نقش الگوهای محبت در تربیت، نقش اساسی است. یک الگوی جامع و همه‌جانبه می‌تواند اندیشه فرد را دگرگون سازد، یعنی انسان باید الگویی را در زندگی برگزیند که تأسی به آن مایه عزت و سربلندی او در دنیا و آخرت باشد. از این رو ضرورت دارد الگوهایی که در قرآن معرفی شده را به افراد جامعه معرفی می‌کنیم تا بسیاری از رذایل اخلاقی از جامعه دور شود. در این مقاله به این سوال نقش الگویی محبت در تربیت دینی از منظر قرآن و سنت چگونه است؟ پاسخ داده می‌شود. هدف از این تحقیق آنست که با آشکار کردن الگوها از لایه لای قرآن و روایات و شناساندن دقیق این الگوها به انسانها از جنبه‌ی آشنایی و هدایت افراد جامعه به سوی الگوهای فاضل در دین فراهم شود و جامعه‌ای سالم و شکوفا در مسیر تعالی قرار بگیرد. در رابطه با پیشینه این مقاله می‌توان گفت که این الگوها از زمان به وجود آمدن اولین انسان‌ها آدم و حوا که خود در مواردی از الگوها و نمونه‌های بسیار خوبی است که در قرآن کریم جهت استفاده بشریت بیان گردیده، آفرینش سراسر حکمت بشر لزوم هدایت و راهنمایی او را در مسیر تکامل و زندگی در همه زمان‌ها اجتناب ناپذیر می‌سازد. خداوند دانا که خالق برترین موجود و اشرف مخلوقات است در سایه لطف خود این مهم را از ابتدا ارسال یکصد و بیست و چهار هزار نبی به این آفرینش معنای دیگری بخشید. برای شناخت الگوهای تربیت انسانی بهترین و مطمئن‌ترین راه و محکم‌ترین دلیل همان معجزه جاوید قرآن مجید ارمغان نبی (صلی الله علیه و آله) می‌باشد. در همین راستا کتابهای زیادی نوشته شده و از جمله: ۱- نقش الگوها در تربیت انسان از محمد سلیمانی که در این کتاب به اینکه در فرهنگ اسلامی از الگوهای تربیتی به چه تعبیر شده سخن به میان آمده است. ۲- سیری در تربیت اسلامی از مصطفی دلشاد تهرانی در این کتاب از اینکه الگوهای تربیتی نقش اصلی را در اصلاح و فساد جامعه بازگو می‌کنند، سخن گفته شده است. لذا در این مقاله بر آنم که انواع الگوهای محبت در تربیت دینی را بیان نمایم.

مفاهیم

۱-الگو

واژه ی الگو در لغت نامه های فارسی و عربی این چنین معنا شده است ؛ الگو : به معنای مدل، طرح ، گونه ، هنجار ، سرمشق ، اسوه ، مثال ، نمونه و... البته متداول ترین کلمه در زبان و ادبیات عرب اسوه می باشد.^۱ و در اصطلاح ، در روانشناسی اجتماعی مدل به کسی گفته می شود که کودکان رفتارش را تقلید کنند. در علوم اجتماعی نیز الگوها ، آن شیوه هایی از زندگی هستند که از فرهنگ جامعه نشأت می گیرند. در فرهنگ اسلامی نیز از الگو های تربیتی ، به اسوه ، امام، شاهد ، ولی الله ، مأوی ، پیشوا و تعبیر شده است. در فرهنگ علوم قرآنی از الگوها ، با عناوین " عالمان ربانی " ، " حزب خدا " ، " اولیای الهی " یاد شده است.^۲

انسان به فطرت خود که عشق به کمال مطلق است ، الگو طلب و الگو پذیر است ، و بدین سبب یکی از بهترین و کوتاه ترین روش های تربیت ارائه نمونه و تربیت عملی است. در این روش نمونه ی عینی و قابل تقلید در برابر مربی قرار می گیرد. در صورت مقبولیت ، مربی تلاش می کند در همه چیز خود را همانند الگوی مطلوب بسازد.^۳

۲-محبت

در لغت می توان گفت که محبت یعنی دوست داشتن کسی یا چیزی است. به طوری که حالت مطلق محبت در انسانی پدید می آید ، به محبوب خود مایل می شود و برای رسیدن محبوب می کوشد و به آن جذب می شود.^۴ و در اصطلاح نیز محبت به هر چیز عبارت از احساس میل نسبت به چیزی که برای انسان ، لذت بخش است . وجود این حال نسبت به هر چیز فرع شناخت آن می باشد.

^۱ - نعیمی ، الگوهای تربیتی قرآن ، ص ۱۷.

^۲ - سلیمانی ، نقش الگو ها در تربیت انسان ، ص ۱۷.

^۳ - راشد تهرانی ، سیری در تربیت اسلامی ، ص ۲۳۸.

^۴ - فتحعلی فانی، آموزه های بنیادین علم اخلاق ، ص ۱۲۷.

اندیشمندان علم اخلاق از واژه محبت تعاریف گوناگون ارائه داده اند. از آن جا که از میان آن ها تعریف مرحوم علامه طباطبایی از جامعیت خاصی برخوردار است به نقل ایشان بسنده می کنیم : « یکی از معانی وجدانی که با آن سروکار داریم ، معنی « محبت » است که آن را در خوراک ، زن ، مال ، جاه و علم بکار می بریم و می گوییم : فلان غذا را دوست دارم ، زن را دوست دارم ، همچنین علاقه انسان به مال و جاه و علم نیز علاقه کمال است . و این حب و دوستی عبارت است از تعلق وجودی و جذب خاص شعوری میان علتی که انسان را به کمال می رساند و معلول تکامل یافته ، حال فرق نمی کند که این تعلق غذایی باشد که انسان می خورد یا بهره و لذتی باشد که از زن می برد یا مالی باشد که در آن تصرف می کند.^۱

۳- تربیت

در لغت غالباً تربیت از ریشه « رَبَّوْ » می گیرند و با تعلیم همراه می دانند ؛ از این رو در تعریف آن گفته شده است : یعنی رویش و متورم شدن همراه با اضافی یا زیاد شدن و رشد کردن ، به این معنا چیزی ذاتاً بزرگ و متورم می شود و نتیجه آن زیادت و تکثیر است .^۲ بدین ترتیب مفهوم تربیت عام بوده و تمام مراتب حصول نشو و نما و زیادت در هر مرتبه و به هر مقدار و به هر کیفیت مادی یا معنوی را شامل می شود.^۳ و در اصطلاح تربیت در مفهوم کاربردی و اصطلاحی خود به عبارات گوناگونی تبیین شده است که از آن جمله ، به تعریف ربوی می توان اشاره کرد : تربیت یعنی فراهم نمودن زمینه ها و عوامل به فعالیت رساندن یا شکوفا ساختن استعداد های شخص انسان در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف های مطلوب و بر اساس برنامه های منسجم.^۴

۴- تربیت دینی

در لغت به معنای توجه دادن توده است به فضایل روحی و معنویات و توسعه دادن نظر های محدود مردم از چهار دیوار کوچک جهان نورانی غیبی و اساس تربیت مادی امروزی ، زینت دادن همین زندگی مادی طبیعی است و منحصر کردن زندگانی است به زندگی جهان

^۱ - طباطبائی ، تفسیر المیزان ، ج ۱ ، ص ۴۰.

^۲ - ثابت ، تربیت جنسی در اسلام ، ص ۴۱.

^۳ - المصطفوی ، التحقيق فی کلمات القرآن کریم ، ج ۴ ، ص ۳۷-۳۵.

^۴ - مصباح یزدی ، جزوه تعلیم و تربیت ، ش ۴۹۲ ، جلسه اول .

ظاهری.^۱ و در اصطلاح ، مقصود از تربیت دینی فرآیند پرورش امور همچون (شناخت خداوند ، احساس تعلّق و محبت به او و تعهد در برابر او) در انسان است . با توجه به آیات و روایات این امور به فطری در نهاد انسان محفوظ و او به این امور آشنا است. با توجه به فطری بودن دین ، تربیت دینی در اسلام و به عبارت دیگر تربیت دینی اسلامی به این معنا است : فراهم کردن زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسان و تجلّی آن در عمل عبادی .^۲

اهمیت و ضرورت وجود الگو

الگوسازی از روش های کار ساز در فرآیند تربیت است ؛ به گونه ای که متربی سعی می کند خود را در گفتار و رفتار با کسی که از جهتی او را برتر می داند ، منطبق سازد .

تاثیر پذیری انسان امری ذاتی و فطری است که به اصل سرشت و شالوده وجودی اش وحی می گردد. شاید نتوان آدمی را پیدا کرد صد در صد نفوذ ناپذیر باشد و هرگز چیزی بر او تاثیر نگذارد چرا که انسان در هر شرایطی با عوامل بیرونی رو به روست. که خواه بر جسم و روح او اثر می گذارند. نقش الگوها در تربیت ، نقش اساسی است. یک الگوی جامع و همه جانبه می تواند اندیشه فرد را دگرگون سازد و رفتار او را در مسیر صحیح هدایت کند. آنچه در این زمینه مهم است انتخاب آگاهانه و عالمانه الگوهاست ؛ یعنی انسان باید الگویی را در زندگی برگزیند که مایه عزت و سربلندی او در دنیا و آخرت باشد .

قرآن کریم از این نوع الگو به اسوه حسنه یاد کرده است؛ یعنی الگویی نیکو در تمام شئون زندگی اعم از فردی و اجتماعی .

هم چنین خداوند متعال می فرماید: « لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن ...»

«مسلماناً برای شما در زندگی رسول خدا (صل الله علیه و آله) سرمشق نیکویی است .»^۳

امام علی (علیه السلام) در زمینه تأسی به پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله و سلم) در جاهای مختلف نهج البلاغه سخن می گوید و مردم را به اقتدا کردن به آن حضرت دستور می

^۱ - حاجی ده آبادی ، تربیت اسلامی ، ص ۸۴.

^۲ - ابوطالبی ، تربیت دینی از دیدگاه امام علی (علیه السلام) ، ص ۲۳-۲۱.

^۳ - احزاب : ۲۱.

« و ما قرآن را که بیان کننده هر چیزی است و هدایت و رحمت و بشارت برای مسلمانان است بر تو نازل کردیم.^۱ »

مرحوم علامه طباطبایی در این زمینه می فرمایند : « تبیان » برای هر چیزی است و تبیان در آیه شریفه منظور و مراد به معنای بیان است و چون قرآن کریم کتاب هدایت برای عموم مردم است . جز این کار و شأنی ندارد . ظاهراً مراد از « لِكُلِّ شَيْءٍ » همه آن چیز هایی است که برگشتش به هدایت باشد. از قبیل معارف حقیقی مربوط به مبدأ و معاد و اخلاق فاضله و شرایع الهی و قصص و مواعظی که مردم در امتداد و راه شان به آن محتاجند. و قرآن تبیان همه این هاست . (نه این که تبیان برای همه علوم هم باشد.) ؛ وصفی خصوصی آن که مربوط به خصوص مسلمین است که حاضر شده اند در برابر حق تسلیم شوند این است هدایتی که مسلمین به وسیله آن به سوی صراط مستقیم راه یافته و رحمتی از ناحیه خداوند سبحان به سوی ایشان است.^۲

۳- پاکی و آرامش

در آموزه ها و تعالیم اسلامی ، خانواده مطلوب ، خانواده ای است که میان انگیزه های متنوع اعضای خانواده ، تعادل ایجاد کرده و ضمن معرفی الگو های برتر دینی ، آنان را از آلودگی ها و درگیری های روانی رهایی می بخشد. الگوی صالح بودن والدین ، از مهم ترین روش های یادگیری و اجتماعی شدن فرزندان در زمینه عاطفی و مطلوب دینی است . فرزندان به دلیل آمادگی ذهنی ، سادگی ، پاکی سرشت انگیزه شدید به انتخاب الگو در زندگی خود داشته و در اولین گام پدر و مادر را سرمشق و الگوی خویش قرار می دهد. و در مطلوب نبودن اثرهای نامطلوبی بر شخصیت فرزندان خواهد گذاشت والدین باید بدانند با تاسی از اسوه حسنه رسول الله ، خود الگو مناسب برای فرزندان خود باشند.^۳

^۱ - سوره نحل: ۸۹.

^۲ - طباطبایی ، ترجمه تفسیر المیزان ، (مترجم : محمدباقر موسوی همدانی) ، ج ۵ ، ح ۱۲ ، ص ۴۷.

^۳ - فلاح رفیع ، روش شناسی الگو در انتقال ارزشها ، ج ۴ ، ص ۳۲

۴- عزتمندی و اقتدار

عزت از مهم ترین و بنیادی ترین اصول تربیتی است ، زیرا اساس تربیت در عزت است و اگر فرد درست تربیت شود به حالتی دست می یابد که پیوسته و در هر اوضاع و احوالی راست و استوار است.

اساس پرورش دینی در اسلام ، رشد و توسعه شخصیت از طریق تقویت عزت نفس برای نزدیکی به منبع عزت است. احساس کرامت و عزت نفس در انسان ، معلول تربیت سالم و همزیستی با افراد کریم النفس و بزرگوار است.

عزت در اصل از آن خداوند است و مومنان و هر که خواهان عزت است باید از خداوند بخواهد زیرا عزت به طور کامل و بالاصل از آن اوست.

چنانچه خداوند سبحان می فرماید:

« مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا »

« هر که بزرگی و ارجمندی خواهد باید پس بداند که بزرگی و ارجمندی همه از آن خداست هر که را خواهد.^۱ »

حضرت علی (علیه السلام) می فرماید : « هر که در خواهش نفس خود چیره شود عزت یابد . شیوه مقتدرانه با ویژگی های مثبت فراوانی که دارد ، از جمله اینکه اصل مهم تربیت مقتدرانه ، روش زندگی است . روش زندگی این خانواده ، بر اساس مشورت و پیروی از مبانی عقل و مصلحت اندیشی انتخاب می شود.^۲ »

^۱ - سوره فاطر : ۱۰.

^۲ - نوایی نژاد ، سه گفتار درباره ی راهنمایی و تربیت فرزندان ، ص ۲۵.

نتیجه گیری

بنابراین ارائه الگو و سرمشق و بنا بر تعبیر قرآن کریم اسوه مورد عنایت خداوند جهت هدایت و راهنمایی بشر می باشد. با توجه به اینکه الگو گرفتن از دیگران نقش مهمی در زندگی انسان دارد و باید الگوهایی انتخاب شود که باعث سعادت و خوشبختی انسان شوند. این بحث از آن جهت اهمیت دارد که عوامل مختلفی در شکل دهی شخصیت انسان نقش ایفا می کنند، انسانی که الگوهای خوب را بشناسد به کمال واقعی می رسد ، انتخاب الگوهای مورد پذیرش خداوند نقش به سزایی در تربیت انسان دارد و با معرفی افراد نمونه و الگو گرفتن از آن ها ، هدایت و راهنمایی انسان ها آسان تر است . پس با توجه به دستورات الهی گرایش به الگو و تاثیر پذیری از آن در امور مختلف زندگی فردی و اجتماعی از جمله گرایش های فطری و ذاتی انسان است و فطرت کمال جوی انسان او را وادار به پذیرش الگو برای تربیت و پرورش روحی جهت رسیدن به هدایت ، پاکی ، عزت ، آرامش و کمال می کند.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

- ۱- ابوطالبی ، مهدی ، تربیت دینی از دیدگاه امام علی (علیه السلام) ، قم ، موسسه امام خمینی (رحمه الله) ، چاپ سوم ، ۱۳۸۸ ه ش.
- ۲- ثابت ، حافظ ، تربیت جنسی در اسلام ، قم ، موسسه آموزشی و پرورشی امام خمینی (رحمه الله) ، ۱۳۸۹ ه ش.
- ۳- حاجی ده آبادی ، محمدعلی ، تربیت اسلامی ، تهران ، نشر تربیت اسلامی ، جلد ۵ ، چاپ اول ، ۱۳۸۰ ه ش .
- ۴- دلشاد تهرانی ، مصطفی ، سیری در تربیت اسلامی ، قم ، (بی نا) ، چاپ دوم ، ۱۳۸۷ ه ش.
- ۵- سلیمانی ، محمد ، نقش الگوها در تربیت انسان ، مشهد ، موسسه فرهنگی هنری ضریح آفتاب ، چاپ اول ، ۱۳۹۰ ه ش
- ۶- طباطبایی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، (ترجمه محمد باقر موسوی) ، قم ، دارالعلم ، جلد ۱ و ۳ ، چاپ ۲ ، ۱۳۸۵ ه ش .
- ۷- طباطبایی نسب ، محمد رضا ، تفسیر نفیس ، تهران ، نورالائمہ (علیهم السلام) ، جلد ۲ ، چاپ ، ۱۳۸۸ ه ش .
- ۸- طبسی ، محمد جواد ، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیهم السلام) ، قم ، بوستان کتاب ، چاپ اول ، ۱۳۸۳ ه ش.
- ۹- فتاحی اردکانی ، مهرورزی در سیره رفتاری پیامبر اعظم (صل الله علیه و آله) ، تهران ، (بی نا) ، شماره ۸۷ ، ۱۳۸۵ ه ش.

- ۱۰- فتحعلی فانی ، محمد ، آموزه های بنیادین علم اخلاق ، قم ، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ، جلد اول ، چاپ دوم ، ۱۳۷۹ ه ش .
- ۱۱- فلاح رفیع ، علی ، روش شناسی الگویی در انتقال ارزشها ، (بی جا) ، (بی نا)، شماره ۲، چاپ ۴، ۱۳۹۱ ه ش.
- ۱۲- المصطفوی ، حسن ، التحقيق فی کلمات القرآن کریم ، (بی جا) ، (بی نا) ، جلد ۴ ، (بی تا) .
- ۱۳- مصباح یزدی ، محمد تقی ، جزوه تعلیم و تربیت ، جلسه اول ، شماره ۴۹۲.
- ۱۴- متقی ، علی بن حسم الدین ، کنزالعمال ، بیروت ، مؤسسه الرساله ، ۱۴۰۵ق.
- ۱۵- مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه ، تهران ، دارالکتب الاسلامیه ، جلد ۲ ، چاپ ۲، ۱۳۸۶ ه ش.
- ۱۶- نعیمی ، سمیه، الگوهای تربیتی قرآن ، تهران ، (بی نا) ، جلد ۱، چاپ اول ، ۱۳۸۷ ه ش.
- ۱۷- نوابی نژاد ، شکوه ، سه گفتار درباره ی راهنمایی و تربیت فرزندان ، تهران ، انجمن اولیاء و مربیان ، ۱۳۸۴ ه ش .